

Драгомир ЙОРДАНОВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

**ЗАПАДНИ ПРОЕКТИ ЗА ПРЕКРОЯВАНЕТО НА
БАЛКАНИТЕ ОТ 1875–1876 Г.
И МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ТЯХ**

Dragomir YORDANOV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

**THE WEST-EUROPEAN PROPOSALS OF 1875–1876 FOR
REDRAWING THE POLITICAL MAP OF THE BALKANS AND
BULGARIA’S PLACE IN THEM**

After the outbreak of yet another crisis on the Balkans in the summer of 1875, a number of proposals for a lasting resolution of the conflict were drafted in Western Europe. Many of these came to the conclusion that new, adequately delineated national borders were what was needed to pacify and stabilize the region. The proposals in question were drawn up by various analysts and journalists, as well as statesmen. It is of great importance to Bulgarian historiography to determine what exactly was Bulgaria’s place in them.

The majority of the proposals covered in this article (which I have selected as a kind of “statistical sample” representative of the predominant Western European attitudes of the time) can be viewed as unfavorable to Bulgarian interests since they all advocate the partition of the Bulgarian state and/or the establishment of a Bulgaria with an exceedingly diminished territory. These proposals foreshadow quite accurately what would eventually become of the Balkans, namely the thoroughgoing balkanization of the peninsula as per the Treaty of Berlin.

Keywords: the Balkans, Great Eastern Crisis of 1875–78, Western proposals, redrawing of borders, Bulgaria.

След избухването на поредната Източна криза през лятото на 1875 г. в Западна Европа започват да се появяват проекти, предлагащи възможни решения на конфликта. В много от тях се прави изводът, че запазването на териториалното статукво на Балканите е невъзможно и поради това трябва да бъдат начертани подходящи нови държавни граници, които най-сетне да умиротворят и стабилизират региона. Те са изработени както от различни анализатори и журналисти, така и от държавни дейци. В случая за българите е особено важно да се установи какво е мястото на България (или по-точно на българските земи, защото тогава българска държава все още не съществува) във въпросните проекти.

В началото е необходимо да се уточни, че по онова време българите се стремят тяхната бъдеща свободна държава да обхваща трите историко-

географски области Мизия (към която тогава се отнасят още Добруджа, Софийско и Поморавието), Тракия и Македония, формиращи в своята съвкупност българското етническо землище на Балканите. Или, с други думи, те смятат за своя цялата територия между р. Дунав, Егейско море, Черно море и Албанските планини (извън обхвата на българските претенции остават само най-южните части на Тракия и Македония, населени главно с гърци и турци). Желанието на българите да имат голяма обединена национална държава ясно проличава от проектите, които те изработват за Цариградската конференция от 1876–1877 г.

В настоящата статия ще бъде даден отговор на въпроса доколко постановките в западните проекти съответстват на българските възжелания.

През 1875 г. в Париж излиза брошурата „L’Orient devant l’alliance de la paix ou la Russie a Constantinople“ („Ориентът пред мирен съюз или пред Русия в Константинопол“) с анонимен автор. В нея се предлагат два възможни варианта за прекрояване на Балканите – при война на Русия с Османската империя и без война. В първия случай трябва да настъпят следните промени:

1. Русия анексира Румъния (Влашко и Молдова), Румелия и Тракия.
2. Австро-Унгария може да получи Босна и Херцеговина, но е по-добре двете провинции да бъдат присъединени съответно към Сърбия и Черна гора.
3. Сърбия и Черна гора (освен че може да се разширят) стават независими и неутрални.
4. Гърция получава Албания, Македония и Тесалия (а вероятно и Епир).
5. Египет става кралство (т.е. явно става независима държава).

Авторът на брошурата обаче предпочита втория проект, предвиждащ:

1. Гърция анексира Албания, Тесалия, Македония, Егейските острови и Тракия. Цариград може да стане нейна столица или пък да бъде свободен град, столица на Източната конфедерация.
2. Сърбия присъединява Босна.
3. Черна гора присъединява Херцеговина.
4. Създава се независима българска държава (явно простираща се само до Стара планина).

5. Румъния става независима.

Изброените по-горе 5 държави формират Източна конфедерация (Djuvaga 1914: 422).

Първият от двата проекта е много неизгоден за българите, защото не предвижда създаването на самостоятелна българска държава, а разделя българските земи между Русия и Гърция. Вторият също е неизгоден, но е малко по-благоприятен, защото все пак предвижда появата на отделна българска държава.

По онова време в гр. Ерфурт (Германия) излиза брошурата „Hinaus mit dem Turcken aus Europa“ („Турците вън от Европа“) от Хуго Гротуус. В нея авторът предлага следните промени на Балканите:

1. Русия получава България (явно само Северна), Добруджа и Армения.
2. Австро-Унгария получава Босна, Херцеговина и част от Албания (явно Северна).

3. Гърция получава останалата част от Албания (явно Южна), Тесалия, Македония и егейските острови (явно и Епир).

4. Сърбия, Румъния, Египет, Тунис и Триполитания (Либия) се освобождават от османско владичество (навярно и Черна гора).

5. Франция и Италия получават компенсации в Африка, а Англия – в Мала Азия (Djuvaga 1914: 423).

В проекта не е съвсем ясна съдбата на Тракия. Дали тя остава в турски ръце? Тъй като заглавието на брошурата е „Турците във Европа“, това е твърде съмнително. Може би тя се дава на Гърция или на Русия.

Този проект също не е благоприятен за българите, защото разпокъсва техните земи между Русия и Гърция.

През 1876 г. в гр. Нанси (Франция) излиза брошурата „Que faire de la Turquie d'Europe?“ („Какво да правим с Европейска Турция?“) от граф де М... и барон де Ц... . В нея авторите препоръчват на Балканите да бъдат извършени следните промени:

1. Румъния става независима държава и присъединява (Северна) България до Балкана.

2. Сърбия получава Босна и Ниш.

3. Черна гора получава Херцеговина.

4. Гърция получава Епир, Тесалия, Албания, Македония, Тракия (с Одрин и Цариград) и егейските острови (Djuvaga 1914: 426).

Този проект също не е изгоден за българите, защото поделя земите им между три държави – Румъния, Гърция и Сърбия.

През 1876 г. се появява и проектът на английския лорд Ръсел „Главни части на един договор за съюз относно регулиране на Турската империя в Европа.“ В него се предвижда учредяване на Дунавска конфедерация, включваща като членове:

1. Сърбия

2. Хърватско и Херцеговина (начело с австрийски ерцхерцог)

3. Румъния

4. България със столица гр. Одрин (начело с австрийски ерцхерцог)

5. Гърция

Според проекта Сърбия, Румъния и Гърция запазват своите крале.

Ръсел пише, че покровител на новия Дунавски съюз трябва да бъде императорът на Австрия (Априлското въстание и българската православна църква 1977: 522).

В случая под Хърватско явно се разбира областта Турско Хърватско (Турска Хърватия) в западната част на Босненския вилает, а не Кралство Хърватско-Славония в състава на Австро-Унгария. Защото проектът вероятно

е проавстрийски и едва ли би предвидил ощетяване на Виена с отнемането от нея на Хърватско-Славония.

В проекта нищо не се казва за Босна и Албания, както и за обхвата на България. Може би се планира Босна да е към Сърбия, Албания към Гърция, а България да обхваща Мизия, Тракия и Македония. Друг възможен вариант е България да обхваща само Тракия и Мизия, а Албания и Македония да са към Гърция.

Проектът на лорд Ръсел е сравнително по-благоприятен за българите в сравнение с останалите, разгледани преди него.

Важно е да се разгледа накратко и проектът на У. Форстър от 22 септември / 4 октомври 1876 г. Форстър е опозиционен английски политик, сподвижник на Уилям Гладстон. На 22 септември /4 октомври 1876 г. той се среща в Лондон с българските пратеници Драган Цанков и Марко Балабанов и ги запознава с възгледите си за границите на бъдеща България (които обаче вероятно не са само лично негови, а се споделят и от други английски политици, може би поне тези от неговата партия). Те обаче не са формулирани писмено, а са изложени само устно в хода на неговия разговор с българите. За тях получаваме сведения от българите. В своите спомени Марко Балабанов пише:

„... Форстер засегна после въпроса за границите на една автономна България, за осъществението на която той не се съмняваше, и сам каза, че той разумява такъвиз граници най-много до къде Одринско и до къде Рилска планина, но не и по-нататък, че тука се сблъскват, каза, твърде много международни интереси и въпросът се преплита. Силите, каза ни, са длъжни да държат сметка и за интересите и на другите вам съседни народи” (Балабанов 1904: 168).

Проектът не е особено благоприятен за българите, защото откъсва от бъдещата българска държава Македония и част от Тракия.

Разгледаните дотук проекти като цяло принадлежат на хора извън управляващите среди, които нямат съществено влияние върху определянето на официалната политика на своите държави. Но от разглеждания период има и проекти, разработени от представители на официалната власт, които заслужават по-особено внимание (и са много по-важни). Те ще бъдат разгледани по-долу.

На 23 ноември 1876 г. английският представител лорд Солзбъри се среща в Берлин с германския канцлер княз Ото фон Бисмарк на път за предстоящата конференция в Цариград. Германецът му заявява, че за него разпадането на Османската империя е неизбежно, и го запознава със своя проект за разделянето на Европейска Турция, съдържащ следните основни положения:

1. Австро-Унгария получава Босна и Херцеговина.
2. Русия получава България.
3. Англия получава Египет.
4. Османската империя запазва Цариград с част от прилежащата му територия.

5. Останалата част от Европейска Турция се дава на Гърция (Христов 1968: 61–62).

Проектът на княз Бисмарк е доста интересен. И той, подобно на много други западни проекти, не предвижда създаването на самостоятелна българска държава, а дава България на Русия. В случая обаче планираните от канцлера нови граници не са съвсем ясни. Дали под „България“ той разбира само Северна България, или пък визира целокупна България (Мизия, Тракия и Македония)? По-вероятно е да има предвид първото. Ако е така, възниква въпросът каква е съдбата на Македония и Тракия. С оглед на факта, че той изрично отбелязва, че всичко, което не е дадено на Русия и Австро-Унгария, ще бъде присъединено към Гърция, може да се предположи, че двете области (както и Албания) стават част от гръцката държава.

Разбира се, проектът на княз Бисмарк също е неблагоприятен за българите.

В навечерието на Цариградската конференция планове за подялба прави и английският министър-председател Бенджамин Дизраели. На пръв поглед това е малко изненадващо, защото тогава той е известен като един от най-големите защитници на целостта на Османската империя. Но той ясно осъзнава, че има голяма вероятност империята да се разпадне въпреки английските усилия за нейното запазване, и тогава Англия трябва да бъде готова, за да вземе бързо своя дял (т.е. да се възползва от разпадането по най-подходящия за себе си начин).

Дизраели все пак предпочита запазването на Османската империя. Той иска Англия да изпревари Русия, като изпрати свои войски в Европейска Турция и флотилия в Черно море. В писмо от 29 ноември 1876 г. той пише:

„Ако действаме по този начин, който посочих, ние вероятно ще притежаваме някоя командваща крепост в Турция, от която никога не ще отстъпим. Това ще бъде от интерес за самата Порта. Ако би ни продала Варна, например, превъзходството на Русия би се прекратило завинаги“ (Настев 1996: 239–240).

Според него, ако Англия не действа своевременно, разпадането на Османската империя е почти сигурно. Тогава Австро-Унгария ще присъедини Босна, Херцеговина и Сърбия, Русия Цариград (а може би и България?), Германия Египет, а Англия Мала Азия (Настев 1996: 240).

Интересно е мнението му за закупуването на гр. Варна. Естествено, то би било в ущърб на българите.

Важно е да се разгледа и проектът (меморандумът) на английския консул в Пловдив Уолтър Беринг от 1 декември 1876 г. Беринг се запознава предварително с руския проект Скайлър-Церетелев (предвиждащ създаването на обширна българска автономна област, обхващаща почти всички български етнически територии) и прави предложение за неговото коригиране според английските интереси. В неговия меморандум (представляващ по своята същност контрапроект на руския проект) се казва:

„Предложението да се включат санджаците Филипополис (Пловдив, бел. на авт. Д. Й.) и Слимния (Сливен, бел. на авт. Д. Й.) и българските части от

Македония, както и вилаетите Дунав и София, в тази нова България (според проекта Скайлър-Церетелев, бел. на авт. Д. Й.), ще има като последица това, че граничната линия ще бъде начертана от Черно море до (пункт) северно от Адрианопол през страна, където не съществува (естествена) природна граница.

Начинът да се преодолее този опасен резултат е да се създаде провинция България от вилаетите София и Дунав под (управлението на) един генерал-губернатор и да се формира още една провинция от вилаета Адрианопол (Одрин, бел. на авт. Д. Й.) и част от Македония под (управлението на) друг губернатор, със същите административни привилегии, които могат да бъдат дадени на България.

Освен това, създаването на тази втора провинция ще предотврати всякакви евентуални вълнения, които могат да възникнат, ако само българите получат правото на самоуправление, тъй като гърците също имат силни претенции (Михов 1929: 112).

Както става ясно, проектът на Беринг предвижда разделяне на България на две части (провинции) по линията на Стара планина. Северната трябва да включва Дунавския и Софийския вилает, а южната – Одринския вилает и част от Македония. В случая разликата е тази, че докато в проекта Скайлър-Церетелев в автономна България се включва само част от Одринския вилает, в южната провинция е включен целият вилает.

Не става съвсем ясно дали и двете провинции трябва да имат български характер, но вероятно на южната се гледа като на гръцка.

Повечето от разгледаните по-горе проекти са неблагоприятни за българите, защото предвиждат разпокъсването на българските земи и/или създаването на твърде малка по размери българска държава. Те не са много на брой (защото не бе възможно да се издирят всички проекти от онези години), но въпреки това представляват своеобразна „статистическа извадка“, показваща “западните“ настроения по онова време като цяло. По-голямата част от проектите облагодетелстват главно Гърция, което ясно показва, че тогава в Западна Европа съществува силна симпатия към гръцката държава и към гърците въобще. А България е почти напълно пренебрегната. В повечето от проектите липсва желание тя изобщо да се появи върху картата. Като цяло постановките в тях коренно се различават от категоричното желание на българите бъдеща свободна България да обхване всички български етнически територии на Балканите.

Но какви са конкретните причини Западът да предпочита създаването на малка българска държава (или такава изобщо да не се появи)? Според мнението на автора на настоящата статия те са следните:

1. Симпатиите на западноевропейските велики сили към други балкански държави и народи (и особено към гърците).

2. Липсата на сериозна българска пропаганда по онова време (преди Цариградската конференция), ясно заявяваща българските претенции към

областите Тракия и Македония и доказваща техния предимно български етнически облик.

3. Липсата на сериозно българско лоби в западноевропейските държави.

4. Недостатъчната осведоменост на Запада за границите на българското етническо землище и за броя и значението на българите (сведенията в тогавашната литература са оскъдни и до голяма степен противоречиви).

5. Традицията в тогавашните географски карти с името България да се обозначава само територията между р. Дунав и Стара планина (понякога със Софийско към нея).

6. Страхът на западните държави от появата на голяма славянска държава на Балканите.

Това са обективните причини, които по онова време въздействат както поотделно, така и комплексно върху възгледите на западните анализатори и политици.

Разгледаните в настоящата статия проекти са показателни сами по себе си, защото пророчески предсказват какво най-вероятно ще се случи с българските земи при евентуално прекрояване на Балканите – тяхното разпокъсване. И то действително става факт на Берлинския конгрес през 1878 г., където се налага именно онова, което Западът планира много по-рано за България.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Априлското въстание и българската православна църква 1977: София. [*Aprilskoto vastanie i balgarskata pravoslavna tsarkva 1977:* Sofiya.]

Балабанов 1904: Балабанов, М. *Страница от политическото ни Възраждане*. София: Българско книжовно дружество. [*Balabanov 1904:* Balabanov, M. *Stranitsa ot politicheskoto ni Vazrazhdane*. Sofiya: Balgarsko knizhovno druzhestvo].

Михов 1929: Михов, Н. В. *Населението на Турция и България през XVIII и XIX в.* Т. 3, София. [*Mihov 1929:* Mihov, N. V. *Naselenieto na Turtsiya i Bulgariya prez XVIII i XIX v.* Т. 3, Sofiya].

Настев 1996: Настев, Г. *Дизраели лорд Биконсфилд и Освобождението на България от турско робство*. Т. 1, София: Любомъдрие. [*Nastev 1996:* Nastev, G. *Dizraeli lord Bikonsfild i Osvobozhdenieto na Bulgariya ot tursko robstvo*. Т. 1, Sofiya: Lyubomadrie].

Христов 1968: Христов, Хр. *Освобождението на България и политиката на западните държави 1876–1878*. София: Издателство на българската академия на науките. [*Hristov 1968:* Hristov, Hr. *Osvobozhdenieto na Bulgariya i politikata na zapadnite darzhavi 1876–1878*. Sofiya: Izdatelstvo na balgarskata akademiya na naukite].

Djuvara 1914: Djuvara, T. G. *Cent projets de partage la Turquie (1281–1913)*. Paris: Librairie Felix Alcan.